

Cultuurhistorische waardering ZWARTSLUIS KERN

**Cultuurhistorische waardering
Zwartsluis Kern**

Code 10-146-02 / 9 maart 2011

INHOUDSOPGAVE

- 1. INLEIDING**
- 2. ONTSTAANSGESCHIEDENIS**
- 3. DEELGEBIEDEN**
 - 3.1 De historische stadskern**
 - 3.2 De bebouwde toegangswegen**
 - A. Hasselterdijk
 - B. Westeinde/ Buitenkwartier
 - 3.3 Bijzondere elementen**
 - A. Arembergergracht

1. INLEIDING

1. 1. Aanleiding

Als basisdocument voor het op te stellen bestemmingsplan Zwartsluis-Centrum is op verzoek van de gemeente de voorliggende notitie Cultuur-Historische waardering Zwartsluis- Kern opgesteld. Hierin wordt de cultuurhistorische betekenis van de oude kern nader onderzocht. De geschiedenis laat zich lezen in de kenmerken van de ´ruimtelijke structuur´. Structuur is het samenstellende geheel van patronen, ruimten en verbindingen. Wat wij waarnemen is het geheel van bebouwing, wegen, waterlopen en (groene) ruimten inclusief de verschillende gebruiksvormen. Dit krijgt betekenis in relatie tot de geschiedenis van het gebied.

Het doel van de notitie is het formuleren van een aantal randvoorwaarden die aangeven welke cultuurhistorische waarden in het bijzonder aanleiding vormen voor het opnemen van een beschermende regeling in het bovengenoemde bestemmingsplan.

1. 2. Werkwijze

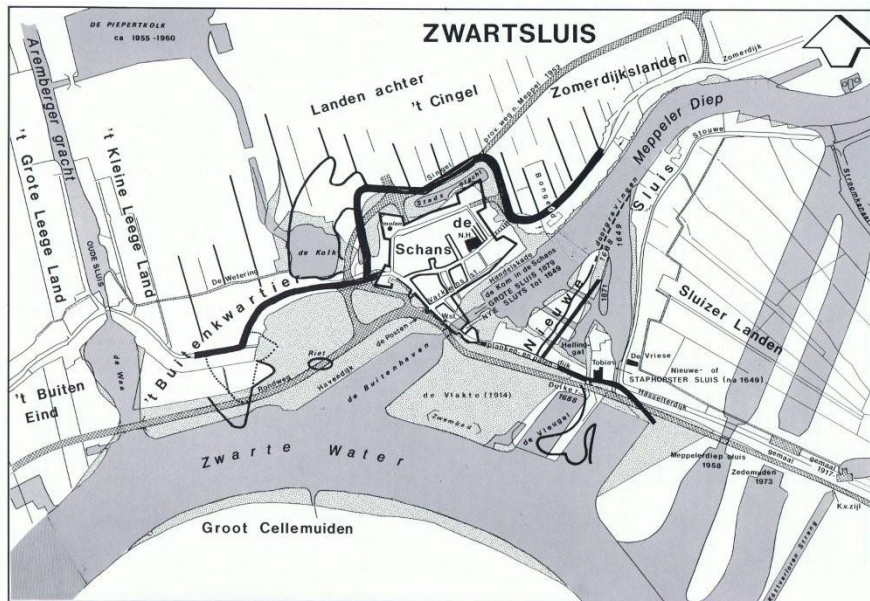
Als eerste stap in het werkproces is een cultuurhistorische inventarisatie van het plangebied gemaakt. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een korte omschrijving van de gebiedskenmerken per deelgebied. Vervolgens is per deelgebied een set randvoorwaarden opgesteld. De opzet van deze notitie sluit aan bij de gebiedsindeling zoals aangehouden in de welstandsnota gemeente Zwartewaterland. De oude stad wordt daarbij onderscheiden in twee deelgebieden: de historische stadskern en de bebouwde toegangswegen.

2. ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Zwartsluis is ontstaan op de plek waar het Meppelerdiep in het Zwarte Water uitmondt. In 1398 werd het Diep afgedamd met een duikersluis en werd de nederzetting voor het eerst genoemd. In de 15^e eeuw werd hier een sluis gebouwd, die later bekend werd als de Oude Sluis.

In 1649 werd ten oosten van de Oude Sluis de Nieuwe of Staphorster schutsluis in de Hasselterdijk aangelegd. Aan de noordzijde hiervan werd 1526 een blokhuis gebouwd dat later werd uitgebreid tot een schans. De schans bestond uit ween onregelmatige, gebastioneerde vijfhoek. Na het rampjaar 1672 verloor de schans haar betekenis door de betere doorgankelijkheid van de Moeraslinie, gelegen tussen Hasselt en Coevorden. Door ontginning en later door het turfsteken, verbeterde de afwatering van de moerassen. De noodzaak voor een garnizoen in de schans verdween. De lege gebouwtjes werden daarna gebruikt door handwerkerslieden, handelaren en schippers. Er ontstond een vesting zonder stadsrechten, eigenlijk een vestingdorp.

In de 17^e en 18^e eeuw bestond Zwartsluis uit drie delen: de oude Fortresse (de uitbouw van het blokhuis met kerk en school), het Buitenkwartier (bij de Arembergergracht) en de Nieuwe Sluis (aan de oostzijde).

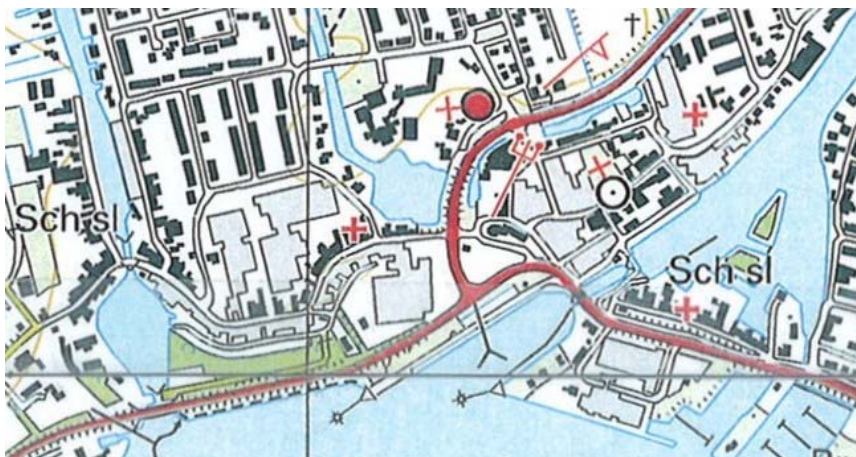
Figuur 1. Kadastrale situatie 1832 (dunne grijze lijnen)

Na de oorlog werden in het kader van de wederopbouw nieuwe woningen gebouwd. In diezelfde periode werd de Rondweg aangelegd.

Concluderend zijn in de huidige situatie met name de onderstaande elementen van belang voor de afleesbaarheid van de geschiedenis:

1. de Zomerdijk als natuurlijke lijn bebouwing op en langs de dijk;
2. de fortificatie: de aanleg als versterkte nederzetting;
3. de groei van de kern uit de fortificatie;
4. invloeden daarop door aanleg van de rondweg en de provinciale weg.

Door de jaren heen is er geen sprake geweest van grote veranderingen. De Zomerdijk is de dijk waarop en waarlangs de bebouwing is ontstaan. De doorgaande lijn is nog steeds zichtbaar en loopt vanaf de Zomerdijk via de Kerkstraat tot het Buitenkwartier. Dit is de historische verbinding.

Figuur 2. Topografische Atlas 2004

3. DEELGEBIEDEN

3. 1. Deelgebied 1. De historische stadskern

Omschrijving

Dit deelgebied omvat het gedeelte dat de oude vesting vormde. De oorspronkelijke ruimtelijke structuur is hier nog grotendeels intact. In het westen en het noorden wordt de bebouwing gescheiden door de restanten van de vestinggracht. Om het water ligt een groenzone. Van oost naar west lopen door de kern de Baanstraat, de Kerkstraat en de Handelskade. Deze straten hebben ieder een specifiek karakter.

De cultuurhistorische waardering van de verschillende delen van de stadskern richt zich met name op het analyseren wat er – geredeneerd vanuit de historie – in de bestaande situatie nog refereert naar de oorspronkelijke ruimtelijke structuur. Het ijkpunt hierbij is de kadastrale minuut van 1832 (figuur 1) omdat er nadien geen grote structurele veranderingen in de ruimtelijke structuur hebben plaatsgevonden. Onder ruimtelijke structuur wordt hier kort gezegd verstaan: het samenhangende geheel van ruimtelijke patronen.

De vanuit cultuurhistorisch oogpunt gezien belangrijkste straat is hier de Kerkstraat, als onderdeel van de Zomerdijk. In de Kerkstraat zijn het oorspronkelijke bebouwingspatroon, de openbare ruimte en de straat ofwel verbinding een samenhangend geheel. Ook aan de Handelskade en bij de sluis zijn zowel de verbinding als (deels) de bebouwing nog karakteristiek. Voor het noordelijk deel van de stadskern, de Baanstraat en omgeving, geldt dat met name de verbinding nog oorspronkelijk is (en samen met de straatnaam herinnert aan de hier destijds gevestigde touwslagerij aan de Touwbaan), terwijl de bebouwing veelal vervangen is door nieuwbouw. Daarnaast is de Joodse begraafplaats een oorspronkelijk element. In het verleden stond hier ook een synagoge gebouw.

In functioneel opzicht kenmerkt de stadskern zich door een sterke menging van functies (winkels, horeca, kantoren en kleinschalige bedrijvigheid). Er is sprake van een gesloten winkelconcentratie die in de overgang naar het Buitenkwartier een relatie heeft met de daar gevestigde winkels. In het oostelijk deel domineert de woonfunctie. De verkeersstructuur is zodanig dat de (smalle) straten in de kern geen doorgaande routes vormen. Ook leent de kern zich niet goed voor parkeren. De parkeervoorzieningen zijn daarom geclusterd en verspreid over het geheel gebied en verdeeld in parkeren voor bewoners en parkeren voor bezoekers.

Afreesbaarheid

Van belang voor de afreesbaarheid van de geschiedenis van de historische stadskern zijn met name de onderstaande elementen:

- Het oorspronkelijke stratenpatroon.
- De gevarieerde gevelopbouw in de Kerkstraat met monumenten en beeldbepalende panden in de Kerkstraat.
- De aaneengesloten en direct aan de smalle straat gesitueerde en hierop georiënteerde bebouwing in de Kerkstraat.
- De Handelskade met karakteristieke bebouwing (uit de tijd van intensieve scheepvaart daterend) en de Kolksluis.
- De Baanstraat als lineair element binnen het oorspronkelijke stratenpatroon.

- De groene ruimte rond het kerkgebouw tussen de Kerkstraat en Baanstraat en de groene ruimte ter plaatse van het kruispunt van de provinciale wegen N331 en N334.
- De groene zone langs de rand van de vesting – met daarin groenvoorzieningen en restanten van de voormalige vestinggracht rond de Schans.
- De ruimere opzet van het gebied ten zuiden van de Nieuweweg en de provinciale weg. Hier is relatief weinig bebouwing en daardoor ruim zicht op het Zwarte Water.

Waardering

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt gelden de onderstaande elementen als meest waardevol voor de ruimtelijke structuur:

Kerkstraat: zowel het stratenpatroon, de bebouwingsstructuur (plaatsing en hoofdvorm) als de gevelopbouw zijn oorspronkelijk en zeer waardevol.

Handelskade de oorspronkelijke structuur én karakteristieke bebouwing

Baanstraat de Baanstraat als lineair element binnen het oorspronkelijke stratenpatroon.

Overige de groene ruimte rond het kerkgebouw tussen de Kerkstraat en Baanstraat vormt een waardevol element binnen de ruimtelijke structuur.

De ruimere opzet van het gebied ten zuiden van de Nieuweweg en de provinciale weg. Het ruime zicht op het Zwarte Water geldt hier als kwaliteit.

Als uitgangspunt voor met name de nieuwe ontwikkelingen in de historische stadskern geldt het behouden en herstellen van de ruimtelijke en functionele karakteristiek van de stadskern. Dit betekent onder andere dat bij nieuwbouw dient te worden gezorgd voor handhaving van het oorspronkelijke bebouwings- en stratenpatroon.

3. 2. Deelgebied 2. De bebouwde toegangswegen

2A. HASSELTERRDIJK

Omschrijving

De Hasselterdijk, met in zijn verlengde de Mastenmakersstraat, was de toegangsweg vanuit Hasselt naar Zwartsluis. Hier mondt het Meppelerdiep uit in het Zwarte Water. De weg loopt beneden langs de Dijk en is aan één zijde bebouwd. De Mastenmakersstraat grenst aan het centrum en kent een bijzonder gevarieerde bebouwing. In het westen bevindt zich de grote Kolksluis. Het gevelbeeld is wisselend en dateert uit diverse perioden. Kenmerkend zijn de individuele, tegen elkaar gebouwde pandjes met verschillende goothoogten. De huizen staan in de rooilijn.

Langs de Mastenmakersstraat komen verschillende functies voor, waarbij de woonfunctie in de loop der tijd de overhand heeft gekregen. Er zijn nog twee watergerelateerde bedrijven gevestigd; een jachthaven en een houtbewerkingsbedrijf. Het historische pand "de Weijsberg" vormt een beeldbepalend element aan de oostzijde van de straat

Waardering

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt gelden de onderstaande elementen als meest waardevol voor de ruimtelijke structuur:

- De ligging van de Hasselterdijk en Mastenmakersstraat in groter verband : als voormalige toegangsweg naar Zwartsluis.
- Het karakteristieke bebouwingspatroon: plaatsing in de rooilijn, dicht tegen elkaar geplaatste bebouwing.
- Karakteristieke bebouwingskenmerken: de hoofdvorm bestaat uit één of twee bouwlagen met een kap, het gevelbeeld is wisselend, waarbij de bebouwing een individuele uitstraling heeft.

2B. WESTEINDE/ BUITENKWARTIER

Het Westeinde met in zijn verlengde het Buitenkwartier, was de toegangsweg vanaf Vollenhove. Het betreft hier een dijk met bebouwing uit diverse perioden, maar voornamelijk oorspronkelijke lintbebouwing. De dijk heeft een zeer gaaf gevelbeeld van individuele, tegen elkaar gebouwde en kleine panden. Het karakter van het oudste gedeelte in het Buitenkwartier is kleinschalig en gesloten. De huizen staan in de rooilijn met de nok haaks op de weg. De woningen hebben een wisselende goothoogten, overwegend gemetselde gevels en enkele gestuukte gevels.

In tegenstelling tot het overwegend sterk samenhangende beeld aan de voorzijde, geeft de achterzijde van het Buitenkwartier een rommelig beeld. Hier ontbreekt ruimtelijke samenhang vanwege de diverse uitbouwen aan de achtergevels.

Waardering

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt gelden de onderstaande elementen als meest waardevol voor de ruimtelijke structuur:

- De ligging van het Buitenkwartier als onderdeel van de historische verbinding gevormd vanaf de Zomerdijk via de Kerkstraat tot het Buitenkwartier.
- De oorspronkelijke lintbebouwing structuur in het oudste gedeelte van het Buitenkwartier. Dit gedeelte bestaat individuele, tegen elkaar gebouwde en kleine panden. De bebouwing staat in de rooilijn. Het beeld is overwegend kleinschalig en gesloten.

3. 3. Deelgebied 3. Bijzondere elementen

3A. AREMBERGERGRACHT

De bebouwing langs Groot Lageland kent uiteenlopende verschijningsvormen. Er is in hoofdzaak sprake van woonfunctie. Aan het Klein Lageland is recentelijk nieuwbouw gerealiseerd.

Waardering

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt gelden de onderstaande elementen als meest waardevol voor de ruimtelijke structuur:

- Het Groot Lageland als oorspronkelijke verbinding binnen het groter geheel.
- Kenmerkende eigenschappen van de oorspronkelijke bebouwingsstructuur: de plaatsing van de bebouwing in de rooilijn en de richting van de nok overwegend haaks op de weg.
- Oorspronkelijke bebouwingskenmerken: de bebouwing varieert van één tot maximaal twee bouwlagen met een kap.

